

प्रेस विज्ञप्ति

२० फेब्रुवरी २०१४

नेपाल : व्यापक लैङ्गिक विभेदका कारण यौन तथा प्रजनन् अधिकार संकटमा

एम्नेस्टी इन्टरनेसनलले आफ्नो नयाँ प्रतिवेदनमा आज भनेको छ – नेपालमा व्यापक र प्रणालीगत ढंगले भइरहेको लैङ्गिक विभेदका कारण लाखौं महिलाहरू प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या भोग्न बाध्य भएका छन्, जसका कारण उनीहरूले ठूला ठूला पीडा सहन गर्न पर्नुका साथै दैनिक रूपमा गर्नुपर्ने काम गर्न सकिरहेका छैनन् र अक्सर आफ्नै परिवार वा समुदायबाट अपहेलित भएका छन्।

पाठेघर (आङ्ग) खस्ने समस्या एउटा त्यस्तो असह्य पीडा हुने अवस्था हो जसमा पाठेघरले आफ्नो ठाउँ छाडेर तल झर्न गई महिलाको योनीसम्म वा योनी भन्दा बाहिर आइपुग्दछ। यो समस्या देखा पर्नु पछाडिको मूल कारक भनेको महिला विरुद्ध हुने विभेद नै हो, जसले गर्दा महिला र किशोरी एवं युवतीहरू आफ्नो यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्यकाबारेमा आफैँ निर्णय गर्न पाउने अधिकारबाट बञ्चित गरिएका हुन्छन्। अविवेकी ढंगले काम गर्नुपर्ने वातावरण, कम उमेरमा विवाह हुनु र धेरै बच्चा जन्माउनु पर्ने बाध्यता लगायतका कारणले महिलाहरूमा पाठेघर खस्ने समस्या देखा पर्दछ।

“यो मानवअधिकारको अती गम्भीर मुद्दा हो। नेपालमा विद्यमान पाठेघर खस्ने व्यापक समस्याको पछाडिको कारण हेर्दा महिला र किशोरीहरू विरुद्ध भइरहेको गहिरो विभेद नै हो जसलाई विगतका सरकारहरूले उपयुक्त ढंगले सम्बोधन गर्न सकेनन्” एम्नेस्टी इन्टरनेसनलका लैंगिक, यौनिकता र पहिचान सम्बन्धी कार्यक्रमका निर्देशक मधु मलहोत्राले बताउनुभयो।

“नेपालमा अहिले लाखौं महिलाहरू अनावश्यक रूपमा यस समस्याबाट प्रभावित भएका छन्। यो अवस्थालाई सम्बोधन गर्न सरकारले अत्यन्त कम प्रयास गरेको छ र महिला तथा किशोरीहरूमा भइरहेको जोखिमपूर्ण व्यवहारहरू कम गर्न ठोस कार्य र अनुगमनको काम गरिरहेको छैन।”

एम्नेस्टी इन्टरनेसनलको प्रतिवेदन ‘अनावश्यक बोझ : नेपालमा लैंगिक विभेद र पाठेघर खस्ने समस्या’ (*Unnecessary Burden: Gender discrimination and uterine prolapse*) विस्तृत रूपमा गरिएको स्थलगत अनुसन्धान तथा महिला, किशोरी, पुरुष, महिला मानवअधिकार रक्षक, चिकित्सा विज्ञ र सरकारी अधिकारीहरूसँगको अन्तर्वार्ता समेतका आधारमा तयार गरिएको हो।

पाठेघर खस्ने समस्या विश्वव्यापी रूपमा रहेको समस्या हो। तर नेपाल जस्तो मुलुक, जहाँ लैंगिक विभेद उच्च छ र स्वास्थ्य उपचार सेवामा सिमित मात्रै पहुँच रहेको छ, त्यस्ता देशहरूमा यो समस्या बृहद् रूपमा फैलिएको छ। संयुक्त राष्ट्रसंघले नेपालका १ करोड ३६ लाख महिला जनसंख्यामध्ये १० प्रतिशत यो समस्याबाट प्रभावित भएको अनुमान गरेको छ र कतिपय क्षेत्रमा यो प्रतिशत त्यो भन्दा पनि बढी हुन सक्छ।

विश्वका अन्य भागमा खासगरी बढी उमेरका महिलाहरुमा यो समस्या देखिने गरेको छ । तर नेपालको सन्दर्भमा भिन्नता के रहेको छ भने यहाँ महिलाहरुमा २० वर्ष उमेरको आसपासमै यो समस्या देखिने गरेको छ ।

पाठेघर खसेकाहरुलाई अधिक पीडा हुने गर्दछ । यो समस्या भएका महिलाहरुले कडा शारीरिक परिश्रम गर्न वा ठूलो भारी बोक्न हुँदैन, तर पनि त्यसो गर्न बाध्य पारिन्छन् । यहाँसम्मकी उनीहरुले बस्ने वा हिंड्ने काम पनि आरामदायी ढंगले गर्नु पर्दछ । यहाँ सम्मकी उनीहरुले बस्न वा हिंड्न पनि सजिलोसँग सक्दैनन् ।

यो अवस्था भएकाहरुले चौतर्फी रूपमा सामाजिक असम्मानको अवस्था पनि भोग्नु पर्दछ । कहिलेकाही धेरै दुखाईका कारण महिलाले सोचेजति काम गर्न नसक्दा परिवार र समुदायले उनीहरुलाई 'अल्छी' भनी आरोपित गर्ने वा हेला गर्ने गर्दछन् । अक्सर गरेर महिलाहरु स्वास्थ्य उपचारको खोजी गर्न असमर्थ हुने वा हिचकिचाउने वा उनीहरुको पीडाका बारेमा कुरा गर्न पनि नचाहने गरेको एम्नेस्टी इन्टरनेसनलको अनुसन्धानबाट देखिएको छ ।

पश्चिम नेपालकी ३० वर्षिया कोपिलाको पहिलो बच्चा १८ वर्षको उमेरमा जन्मिएको थियो र २४ वर्षमा उनको चौथो बच्चा जन्मेदेखि नै उनले यो समस्या व्यहोरी रहेकी छन् । स्वास्थ्य उपचार गर्नका लागि उनलाई उनका श्रीमानले रोक लगाए र गर्भवती भएको अवस्थामा र सुत्केरी भएको लगत्तै पछि पनि उनलाई कडा शारीरिक परिश्रम गर्न लगाइयो ।

“(जब मलाई पहिला पाठेघर खस्ने समस्या देखियो) मेरो शरीरको पछाडिपट्टीको भाग र पेट दुख्न थाल्यो । म सीधा उभिन, बस्न र काम गर्न नसक्ने भएँ । मेरो तल्लो पेट पनि दुख्छ र सामान्यतया जब म कडा काम गर्छु, तब मेरो पछाडिपट्टीको भाग दुख्छ । जब म हाँच्छु वा खोक्छु, तब मेरो पाठेघर बाहिर निस्कन्छ” कोपिलाले भनिन् ।

पाठेघर खस्ने समस्याका थुप्रै कारणहरु छन् । जसमा सानै उमेरमा बच्चा जन्माउनु, छोटो समयान्तरमा धेरै बच्चा पाउनु, अपर्याप्त पौष्टिक आहार, बच्चा पाउने समयमा तालिमप्राप्त स्वास्थ्य कार्यकर्ताको अभाव, गर्भावस्था र सुत्केरी भए लगत्तै शारीरिक परिश्रम गर्न बाध्य पारिनु जस्ता कारणहरु रहेका छन् ।

तर यो समस्याको मूल कारण भनेको नेपालका पूर्ववर्ती सरकारहरुले महिला र किशोरी विरुद्ध व्याप्त भेदभावको अवस्थालाई यथेष्ट रूपमा सम्बोधन नगर्नु नै हो ।

महिला र किशोरीहरुको शरीर र जीवनमाथि उनीहरुकै नियन्त्रण रहनुपर्छ भन्ने कुरा नै यथार्थमा अस्वीकार गरिएको छ । धेरै महिला र किशोरीले विवाह गर्ने कि नगर्ने, यदि गर्ने हो भने कहिले गर्ने वा कहिले बच्चा जन्माउने, परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने वा नगर्ने र कति बच्चा जन्माउने जस्ता कुराको निर्णय गर्न पाउँदैनन् । गर्भावस्थामा गुणस्तरीय उपचार सेवामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने कुरा पनि अक्सर महिलाको हातमा हुँदैन ।

विभेदका कारणले गर्दा महिला र युवतीहरुलाई वैवाहिक बलात्कार लगायतका घरेलु हिंसाको जोखिमसम्ममा पुर्याउँदछ । पाठेघर खसेको अवस्थामा गरिने यौन सम्पर्क पीडादायक हुन्छ । तर एम्नेस्टी इन्टरनेसनलसँग कुराकानी गर्ने महिला र पुरुषहरुले श्रीमानले यौन सम्पर्क गर्न चाहेमा श्रीमतीको चाहना नभए पनि महिलाहरुले त्यसलाई अस्वीकार गर्न सफल नहुने गरेको बताए ।

नेपालका नागरिक समाजसँग सम्बन्धित संगठन, खासगरी महिला अधिकारका लागि कार्यरत समूहहरुले वर्षौदेखि यो विषयमा सरकारको ध्यानाकर्षण गराउने काम गरेका छन् । यस अभियानकै कारण स्वरूप विसं. २०६५ मा सर्वोच्च अदालतले नेपालमा विद्यमान पाठेघर खस्ने समस्याको उच्च दरलाई प्रजनन अधिकारको उल्लंघन भन्दै सरकारलाई यो समस्याको सम्बोधन गर्न आदेश दिएको थियो ।

तथापि आजका मितिसम्म पनि पाठेघर खस्ने समस्याको रोकथाम र लैंगिक विभेदको अन्त्यकालागि पूर्ववर्ति सरकारका तर्फबाट गरिएका प्रयासहरु आवश्यक भन्दा ज्यादै न्यून भएको देखिएको छ ।

प्रजनन् र मातृस्वास्थ्य सम्बन्धी विद्यमान नीतिहरूले जोखिमका सबै कारणहरूलाई सम्बोधन गरेको छैन र पाठेघर खस्ने समस्याको मूल कारकका रूपमा रहेको महिला विरुद्धको विभेदको अवस्थालाई सम्बोधन गर्न ती नीतिहरू अप्रभावकारी छन्। अर्कोतर्फ विद्यमान नीतिहरू अत्यन्त कम मात्र कार्यान्वयन भएका छन्।

पाठेघर खस्ने समस्याको रोकथामकालागि रणनीतिको पूर्ण रूपमा अभाव रहेको छ। एउटा मस्यौदा रणनीति जसमा रोकथामका केही व्यवस्थाहरू समावेश गरिएको थियो, त्यो सन् २००८ मा तयार गरिएको भए पनि हालसम्म स्वीकृत गरिएको छैन। अर्कोतर्फ त्यस मस्यौदा रणनीतिप्रति सरकारी निकायहरूबाटै ध्यान दिनमा कमी गरिएका डरलाग्दा संकेतहरू देखियो।

यो ठीलाई अनि तत्परताको कमीले नेपालका सम्बद्ध मन्त्रालयहरूको राजनीतिक इच्छा शक्ति र संयोजनकारी भूमिकाको अभावलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। एम्नेस्टी इन्टरनेसनलसँगको अन्तर्वार्ताका क्रममा कुनै पनि सम्बद्ध मन्त्रालयहरूले पाठेघर खस्ने समस्याको रोकथामको पूर्ण जिम्मेवारी आफ्नो हो भन्न अनिच्छुक देखिए।

सरकारको प्रयत्न मुख्य रूपमा निकै नै अप्ठेरो अवस्थामा पुगेकाहरूलाई शल्यक्रियाको सेवा (खासगरी पाठेघरको शल्यक्रिया) दिनमा मात्र केन्द्रीत रह्यो। तर यो सिमित प्रयासले पाठेघर खस्ने समस्याको रोकथामका लागि आवश्यक पर्ने कामहरू गर्न सम्भव छैन।

“पाठेघर खस्ने समस्यालाई सम्बोधन गर्न नेपालले तत्कालै विस्तृत योजना ल्याउनु पर्दछ ताकि कमभन्दा कम महिला र युवतीहरूले मात्रै यस्तो अवस्था व्यहोर्नु परोस् वा सकभर कसैले पनि यो समस्या भोग्नु नपरोस्। मन्त्रालयहरूले एकले अर्कोलाई देखाउँदै जिम्मेवारीबाट पन्छनुको साटो लाखाँलाई असर गरिरहेको यो समस्यामा जिम्मेवारी वहन गर्नु पर्दछ”, मधु मलहोत्राले भन्नुभयो।

“नेपाल लम्बिदै गइरहेको राजनीतिक संकटबाट गुज्रदै आएको छ, तर त्यसलाई कारणका रूपमा देखाएर काम नै नगरिनु स्वीकार्य हुँदैन। सुशील कोइरालाको नेतृत्वमा बनेको नयाँ सरकारलाई पाठेघर खस्ने समस्याका सम्बन्धमा चाहिने जति ध्यान दिन अहिले अवसर प्राप्त भएको छ। पाठेघर खस्ने समस्या मानवअधिकारको सवाल हो भनी सार्वजनिक रूपमा स्वीकार गर्नु सरकारको पहिलो कदम हुन सक्दछ।”

“पाठेघर खस्ने समस्याको रोकथामका खातिर तयार गरिने कुनैपनि योजनामा प्रभावकारी रूपमा लैङ्गिक विभेदको सामना गर्न सक्ने खालका प्रावधानहरू पनि समावेश गरिनु पर्दछ। यसका साथै महिला र किशोरीहरूले पाठेघर खस्ने समस्याको बारेमा जानकारी पाउने र उनीहरूलाई आफ्नो जीवनको बारेमा निर्णय गर्न सक्ने गरी सशक्तिकरण गरिने कुरा सुनिश्चित गरिनु पर्दछ। आफ्नै शरीर, स्वास्थ्य र जीवनमाथि नियन्त्रण कायम राख्नबाट वञ्चित गराइएका नेपालका महिला र किशोरीहरू यो अवस्थामा परिवर्तन ल्याउनका लागि तयार रहेका छन्।”

सार्वजनिक दस्तावेज

*****

थप जानकारीका लागि एम्नेस्टी इन्टरनेसनलको प्रेस अफिस, लण्डन, बेलायतको फोन ००४४ २० ७४९३ ५५६६ वा इमेल press@amnesty.org मा सम्पर्क गर्नुहोस्।